

MONCADAPÈDIA
arxiu de memòria popular

Fitxa per la Moncadapèdia / Arxiu de memòria popular

	Nom/ Cognoms	Concha Francés Ferrando, 'Conchín la Caragola'
	Data de naixement	Dijous 1 de desembre de 1927
	Títol	<i>Conchín la Caragola, una vida de treball i família</i>
	Temàtiques	Seda, dona, treball
	Data i lloc de l'entrevista	Dimarts 10 de desembre de 2019. Casa de l'entrevistada
	Data de la publicació	Divendres 20 de desembre de 2019
	Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas i Nelo Vilar)
Enllaç extracte: https://youtu.be/t_sczkHAPzQ		
Enllaç entrevista completa: https://youtu.be/cY3apT7spOI		

Vam anar a conèixer a Concha Francés Ferrando, 'Conchín la Caragola', que acabava de complir els 92 anys, a proposta de la seua neta. Ens vam trobar una persona amable i intel·ligent que ens va parlar d'una vida de treball intens i d'obligacions i vincles familiars. Un relat d'una humanitat infinita capaç d'aportar un gran capital de memòria a la ciutat de Moncada. Ha sigut un plaer i una riquesa conèixer a Conchín, a les seues filles i a la seua neta. La seua memòria ja és un patrimoni valuós de totes i tots.

Sinopsi: Conchín la Caragola (1927), antiga treballadora de la seda, ens parla del seu treball a la fàbrica de Garín, de la seua vivència de la guerra, la postguerra o del treball de la dona, que ocupava tot el seu temps de vida. Una entrevista simpàtica i plena de detalls d'una gran humanitat.

Transcripció:

...Milagros la Llimonera.

Milagritos! Jo li dic Milagritos.

Molta gent.

I [Filomena](#), que jo anava a sa casa perquè la germana era la meua modista. I jo quan eixia a les 7 d'ahí de treballar me n'anava allí hasta que venia el nóvio. Quan anava el nóvio, totes al carrer [risses]. Venien de Benifaraig, d'ací de Moncà... Ensenyava la xica a corte i a tot. I jo a la meua neta li fiu tots els trages, lí'n fiu cinc. Va ser de la corte, la reina, i li fiu jo els trages. Lí'n fiu tres llargs i dos curts. I jo ja era ben major. Perquè ella era molt joveneta quan la tragueren.

Inma, diu.

Inma, la meua neta.

A vostè com li diuen?

A mi? Mire, jo tinc una història en el meu... Perquè ma mare, en antic, ficaven dos noms, i me ficà Bàrbera de la Concepció [*Francés Ferrando*]. I jo, com pa mi era més fàcil Concha pues no firmava en la fàbrica amb Bàrbera de la Concepció. I quan vingué això de jubilar-me tinguérem... ui, me feren juí i tot! Perquè m'havien ficat dos noms, i com jo no el gastava, pues per això. Perquè jo no tinc vergonya de dir-ho: jo sabia escriure poquet. I llegir tamé, molt poquet. Deprenguí quan el meu home se n'anà a servir, perquè volia que aunque li diguera "Paco" -que li dien Paco-, que fóra escrit per mi. No volia que ho diguera per res. I me costà pues a muntó. Perquè ja en vora 20 anys... I jo me fiquí a festejar als 14. I me casí als 25. I als 25 jo no volia despedir-me i el meu home anà a la fàbrica ell en persona a despedir-me. Parlà amb els que estaven i me va despedir.

Entonces vostè no anava a escola.

Jo no. De xicoteta estiguí en un col·lege en Godella i tot. Allà a les monges, a l'eixir de Godella, allí estiguí jo perquè allí tenia mon pare una germana, i com tenia una filla i no en tenia més pues me s'enduia a mi, i me portaven a d'aquell colegio. Però jo, per ahí m'entrava i per ahí me... [risses]. No me llamava. Aixina com el cosir m'ho deixava tot... Estaven fent bous per ací i jo estava cosint hasta les 2, quan s'acabaven els bous. En un quarto que tinc allí raere tenia la màquina i allí... me gitava i no podia dormir, i vore-los me donaven... Pues me ficava en el quartet a cosir, hasta que acabaven els bous. Que esta setmana n'han fet [*festes de santa Bàrbara 2019*]. Tenia les barreres ací.

Pues sí, mira... Moltes tonteries, de jóvenes fèiem moltes tonteries.

Entonces vostè a treballar molt joveneta.

Jo als 14 entrí [*a la fàbrica de la seda*]. Quan me ficaren en nòmina no ho sé, perquè allí mos tenien que si netejant les escaletes de les gallines, dels conills, agranant el hort, netejant la fàbrica, netejant-li dalt al senyor Pepe... Pues passaven els anys, i no sé a la edat que... Me ficaren perquè me claví una punxa en este dit, que ja no l'ha tingut la ungla com eixa, ja no. I me se feu un cortadís d'eixos que diuen, i vingué un metge i me feu la baixa, i entonces és quan sé jo que estava en nòmina, perquè me ficaren entonces. La edat que tenia pues no ho sé. Però lo menos 18 anys sí que tindria. Sí que els tindria. Perquè el meu home estava servint i era dos anys major que jo. Aixina ell estigué dos anys major que jo.

Son pare era llauraor, m'imagina.

Mon pare era pedrapiquer. Aquell gerró que hi ha damunt la taula allò és un saler i això de fer allioli [*un mortar*]. I ixé me'l feu mon pare, i me'l deixà pa mi. I jo pues com no el gastem l'he ficat pa ficar una planta. Sí, està molt bonico. I tot fet a mà, eh?, que ell ho feia en casa. Ell treballava pals Doménech, en Massarrojos, que mon pare tamé era de Massarrojos. I ma mare nasqué en esta casa i ací... Lo que passa que la reformí jo, perquè era baixeta. I ma mare volia que estiguera sempre amb ella, i jo dic: jo pa estar ací me té que arreglar la casa i jo ací no estic bé. Conque anà i feu el testament, me deixà la casa pa mi i jo li doní la part de lo que havien dit que valia la casa al meu germà. I això va ser. I la pujàrem, que esta casa era baixeta. Que este carrer eren totes baixetes, perquè ací l'ajuntament dia de fer això tenien els forns de la calç, antics. I estes cases eren les últimes. I aixina.

Mos han dit que a vostè li diuen Conchín la Caragola.

Conchín la Caragola. Encà m'ho diuen totes. S'entnem per Conchín la Caragola.

El apodo de família.

De m'auela. Que és la que està tamé per ahí en els llibres i per tot. Era la primera que se feia el monyo en caragols. Que antes se duien en caragols. I m'auela era molt xicota, feia molt de goig. I ma mare pues... no, ma mare era tamé molt grandota, i feu la festa amb la mare de Milagritos, esta de les llimonaes. Eren clavariesses a la Mare de Déu d'agost, les dos. I mira. I encara seguix l'amistat. I a mi no és per dir-ho, però m'aprècien a muntó, de persona. Quan combregà la meua neta me se feu la una de la nit venint personal a vore els trages. Quan prengué la comunió. Perquè li fiu una sanefa ací tota a mà, a quadrets: un quadret alçat i uno xacat, però una sanefa aixina per ahí. I vingué molt de personal a vore el trage.

A vostè li agradava treballar en la seda.

A mi sí. Entrí a treballar ja te dic, als 14 anys. Els tindria recién fets, però als 14 anys. I el senyor Pepe mos duia a netejar el galliner... Que tinc ahí una fotografia que estem en el corralet, que estava ací a la punta del carrer. Ahí eixíem mosatros i jo m'ha agradat fer sempre molt de monyos. M'agradava; volia ser peluquera i ma mare no volgué. I jo pues en la fàbrica enrotllava el monyo a les xiques: eixíem al corralet, enrotllava el monyo i se n'entraven, i se llevaven les pincetes quan se n'anàvem a casa. Això ho fèiem a muntó de vegades.

Hi havia bon ambient entre les treballadores.

Sí, molt. Tots els dies resàvem el rosari. Tots els dies. Cada dia li tocava a una. Treballant en els telers: "Hala, hui te toca a tu", pues hala, a resar el rosari. I resàvem el rosari. Perquè érem teixidores a mà, aixina com ara a d'aquella part no hi han telers, antes sí, antes hi havien ahí i ací. Eren... pues mira. I en el trage de la Mare de Déu treballàrem totes. Un trosset vàrem teixir... les que no sabien, dos o tres passades i au, i les atres pues fèiem un tros cada una. I férem el manto de la Mare de Déu, que jo ho tinc ahí fotografiat tot. Sí, mira... jo tenia 14 anys i ho tenia tan propet... Vingué una riuà, que se trencà... el Pont Sec, se diu? O... ahí a Bétera, ahí a d'ací... ja ho diré si puc... Masies és, ahí a on està el forn i tot això. Això se trencà, i no entrà aigua en ningun puesto només que al carrer de Sant Roc, el carrer Major i este carrer. Ací venia l'aigua per ahí, però jo com tenia les portes noves trenquí un drap i el fiquí ahí baix ataonat, i ací no entrava aigua. I com la tenia empisà, perquè este és el segon piso... El segon? El tercer que tinc ficat. Hem anat pujant-la, perquè com pujaven el carrer havies de pujar la casa, perquè era fonda. Raere encà està fondo però ací no. I, ui!, molt, entonces treballàvem molt.

Tamé juven, no?

Ui, sí! Ahí la vespra de Pasqua omplíem una botija i se la passàvem plena d'aigua: la que li caïa i li se trencava ixa pagava [risses]. I se fèiem... ui, hi havien que es feien com a polls [?]. I fèiem tamé això... allò al carrer Major, que ara ja està el banc este que ara l'han tancat. Allà hi havia una plaça de bous. I hi havia ixe metge Barrac [?], que no sé si el coneixeran... pues a ixe l'agarrà el bou, li posà el cuerno per dins de l'espardenya. Perquè allò era el corral, era tot de carros. I quan eixíem a la una totes correuent a vore la prova. Díem: "Au a vore la prova", i totes correuent allí a la plaça de bous. I allí l'agarrà el bou a ixe xic. Jo sempre que el veig me'n recorde. Són tants anys... I a mi tamé... bueno, no aní molt perquè el meu home me va despedir, perquè jo eixia de treballar i ell estava treballant. Com treballava a turnos, que era coedor de rajola, treballaven de nit i de dia. Quan jo estava treballant ell estava en casa, i quan ell estava en casa jo estava treballant. I diu: "No, t'has de despedir", i me vaig despedir.

I després ja no va treballar més?

Ja no... Sí! Torní, ja tenia les meues xiquetes aixina, i me prometeren que me les ficarien a treballar. I no me les ficaren. Ne ficaren vàries, però les meues no me les ficaren. Torní a fer un pedido pa Barcelona. Una peça. I quan l'acabí me vaig despedir. I les meues xiquetes, pues què tindria?, la major tindria 12 anyets. I l'atra era més xicoteta. Mira... I jo pues, m'agradava molt, i fer el monyo els dissabtes. Totes anaven amb els xufos ficats [risses]. Anàvem al vàter, veien que anava jo a orinar: ruuuuun, venien: "Conchín, enrotllam el monyo" [risses]. I sempre estàvem aixina. Perquè m'ha agradat sempre. Per part meua haguera segut peluquera, però ma mare no. Diu que no volia pèls per casa. Pues mosatros entonces creiem a les mares. Jo tenia 14 anys quan entrí a treballar.

I quin horari feien?

Entràvem a les 8 del dia, acabàvem a la 1 a dinar. A les 2 tornàvem a entrar hasta les 5. I si fèiem hores acabàvem a les 7. I jo quan eixia d'allí me n'anava a casa Filomena, que la germana era la modista. I allí estava [Antonia la Coetera](#) que tamé venia. N'érem moltes, sí. I de Benifaraig i tot, venien.

Moltes hores de treball.

Molt, he treballat molt en esta vida.

Perquè després en casa també tindria faena.

Ui, veges! Qui m'ho havia de fer? Estava ma mare, però ma mare molt jove ja no feia res. I faltà tamé prou jove. Tot m'ho feia jo.

Perquè entonces se pastaven en casa i tot?

Sí, jo pastava, ho posava en... allà al final de la casa teníem un galliner, i tenia baix una portalà que eixia... que encà està la porta feta, però allò era un galliner. I allí pues jo pastava i ho posava allí enrotllaet i quan ja estava bo el fenia i al forn. Anava ahí al cantó que tenia un forn, al costat del que era garaig. Ara està ixa... Consum. Pues el Consum era un garaig, havien cotxes. I ahí anàvem a dur el pa i a dur-ho tot.

I quan pastava?, perquè si treballava...

Jo totes les setmanes pastava. Quan me s'acabava, el ficava en un... Quan estava cuit el ficava en una gerra, tapat en una tapaora de madera. Quan s'acabava, tornava a pastar. I aixina ho fèiem.

Mare meua! I a cosir tamé...

I cosir tamé. Cosir m'ha agradat molt. Molt! Els trages a la meua neta estaven molt bonicos. Li fiu els trages i la capa. Una capa tamé. Tamé tinc les fotos d'ella per ahí. He treballat molt en esta vida, gràcies a Déu m'ha donat prou salut. Perquè pa 92 anys! El meu home fa quatre anys que se morí. Se llevava dos anys amb mi, i ell morí dos anys més jove que jo. Perquè ell ja feu quatre anys en setembre.

Mos contaven que son pare era músic...

Mon pare tocava la rondalla.

En la rondalla del Musical.

Del Musical. Que tinc ahí les fotos. I ensenyava. Ací de nit venien 10 ó 12 xics a dependre a tocar. Encà n'hi han per ací a Moncà que me coneixen a mi, que venien ací. Però era d'oït! Perquè a ell tampoc li agradava la lletra ni res.

La solfa no li interessava.

Tot era d'oït. Tocava d'oït.

Entonces ballaven tamé? Hi havia un grup de ball?

Sí, ací a ma casa els amics del meu germà tots els dumenges tenien ball. Tots els dumenges. Hi havia un xic que vivia allí a la carretera de Moncà -que no sé si viurà, al millor ja... com era encara més major que el meu germà-, que tenia el dit gros tallat. I jo quan venia sempre estava mirant-lo. Jo feia: ixe com pot ballar si li falta un dit? Pues sí, moltes coses. Ací han vingut a ballar molts, molts, amb el meu germà, perquè el meu germà era molt bailarín, li agradava molt ballar. Tamé ha faltat ja, i la dona faltà este mes passat. Aixina és que quede jo assoles.

Bueno, i que dure!

I que dure, això. Però que no done faena. Per ara me trobe bé, però com les coses venen de repent... Mira. I jo quan treballava ahí, en hivern m'eixien prunyons. I ixes, la mà bé, però la cama esta d'ací ahí baix la tenia plena de prunyons.

Mare meua! Ahí no tenien calefacció ni res, clar.

No, ahí mira... era la barraca, que encà està. I ara hi han telers a esta banda assoles, i quan jo anava estaven a les dos bandes. La part d'allà caïa a l'hort, i ací al cantó hi havia un corralet que havien dos vàters i ahí és a on els feia jo el monyo a les companyeres. Me buscaven: "Conchín, va, anem". Hala. I anàvem allí, esmorzàvem i... Pues sí. Mira. He treballat en esta vida des de joveneta, des dels 14 anys que ja entrí ahí. Primer estiguí en casa d'una cosina meua en Massarrojos que l'home era barber. I tenia quatre fills, dos bessons i dos més això. I jo estava cuidant-li un xiquet. Que tamé s'ha mort ixe pobre xic. I me volia molt.

Era passejadora dels xiquets.

Els passetjava. Anava allí, l'entretenia i juava amb ell, el duia ací i el duia allà. Lo que fèiem entonces quan no treballàvem. I després, quan ja me ficaren a la fàbrica, ja no. Ja cosia en casa, que he cosit tres trages de boda! Tres nebodes meues no podien i "Tia, faça-mos el trage", i els el feia. A la meua manera, perquè jo no era ninguna... Però ho feia. Què hem de fer?

Vosté ho va viure joveneta, però recordarà la guerra i tot allò. Ací la van patir molt?

Ai, la guerra! Ací a la plaça Sant Jaume, ai, la plaça Quintana, ahí hi havia un refúgio. Ahí me caiguí i me trenquí un dit. Que hi havien tres boques pa entrar: uno allà al carrer de Malis -se diu carrer de Malis, i tat?-. L'atra al carrer Major i l'atra estava ací al cantó. I entràvem i corríem tot el rincó per baix terra. I quan vingué la guerra m'arrecorde jo... ahí als últims pisos hi havia un camp que es dia el camp de Baraneta. Hi havien ciruelers, ambercoquers... Quan tocava la sirena tots correguent al camp de Baraneta que díem, i allí se gitàvem baix dels arbres. Això ho fèiem mosatros quan vingué la guerra. Esta xica d'ací al costat -que ja s'ha mort tamé; jo dic "esta xica", sempre tinc ixe costum de dir "esta xica"-, se gità damunt d'una merda [risses]. Ai, mos durà això una animalà de temps, sempre que la vàiem fèiem: "Ai què aulor feies" [risses]. Mira, moltes coses... Sí, fills. Tants anys, quan tens tants anys tens moltes coses.

La seua família no van patir la guerra.

No, no. Com teníem la... ací estàvem propets del camp, que era al cantó de la fàbrica mateixa. Ahí estava el camp de Baraneta que díem. Sempre hem dit el camp de Baraneta. I quan feren ací el carrer, ahí al camí del cementeri feren una tumba d'ixes de màrmol pa posar els defunts, i d'ahí no passaven els... el retor d'ahí no passava. Ahí feia les cerimònies, el retor se n'anava pac al poble i el personal pac allà. Jo he vist moltes coses, i ha passat. M'agarrà un bombardeo en València. Anava amb ma mare, que jo sempre anava amb ma mare, que anàvem a vore a un germà que estava en l'hospital, que treballava en la Fosforera i se cremà les mans i el portaren a l'hospital. I estant allí tocà la sirena, i en el carrer de l'hospital hi havia un refúgio i allí mos ficaren a tots. Después no mos dixaven eixir perquè havien llevat una cartera i no sabien qui l'havia llevà. I regirant-mos a tots. No te dic?, jo he passat a muntó. I me'n recorde, gràcies a Déu, que és lo millor que hi ha. Que me'n recorde. Encà tinc el cap bé.

Después de guerra ací fam no se'n passava.

Sí. Eren tots llauradors però el que tenia menjava, el que no tenia no menjava perquè ho venien tot molt car. Molt. I ja te dic, en guerra jo tenia... pues què tindria? Huit anys, quan vingué la guerra.

Vosté quin any va nàixer?

Jo vaig nàixer en el 27. En el 27, dia [dijous] 1 de diciembre del 27.

Clar, quan estava el front ací vostè tindria 10 anyets.

Sí, quan vingué la guerra jo vivia ací. Jo he viscut tota la vida amb mos pares, no tenien atra filla, només que a mi i al meu germà. Érem xic i xica assoles. Pues sí, mira. I s'hem vingut molt a bé sempre. Sempre. Que és lo més bonico. Encà venen les meues nebodes a vore'm i tot. Mira, molts recuerdos bons i mals, perquè el dia ixe que no mos dixaven eixir del refúgio... Hasta que eixira la cartera no mos dixaven eixir. I ma mare de jove... un tio meu era molt catòlic, li agradava molt la missa i tot, i ma mare tamé. I vingueren a endur-se a mon tio pa matar-lo, quan s'enduïen a tots els que...

Sí, clar, al principi de la guerra.

De la guerra. I va i se l'enduen i a la que està en l'ajuntament -que allí està una càrcel baix de l'ajuntament: de l'antic-, li isqué un bulto ací aixina. S'enduen a tots pa matar-los i a d'ell diu: "A d'este el dixem. Quan patisca prou del bulto ja el matarem". I a mon tio no el mataren. No li se rebentava el bulto. I el materen después.

Encara el...

Sí. Però d'allí de la guerra no el mataren. A la guerra no. La guerra passà tota la guerra allí en l'hospital, que era el convent de les monges. O siga, el convent de les monges del carrer d'allí de l'asil, ahí estava l'hospital.

Vosté se'n recorde de l'estraperlo?

Ai, el estraperlo!

De la Fiscalia, si els apretava molt...

Allí al... este no me'n recorde com se dia, el Filato, allí a l'eixir de Moncà pa entrar a València, ixa avinguda se dia el Filato. I ahí és a on mos agarraven a tots. Jo anava amb ma mare, ja veus

la edat que tenia: huit anyets o nou. I jo anava amb ma mare a per arròs amb corfa, i el picàvem amb morters de madera, amb macetes. S'assentàvem el morter ahí i ale, mosatros a picar-la. Jo era molt joveneta.

I els paraven per ahí?

Sí, mos paraven, i al que pillaven amb el paquet li ho llevaven i el denunciaven. Jo he passat a muntó de joveneta.

Aquells anys van ser molt durs.

Eixa any va ser molt mal. Jo havia combregat feia poquet, que havia combregat.

Vosté va combregar después de guerra?

Antes, antes de guerra, que ahí tinc la foto. I me la donà una neboda, que jo no en tenia. A mi m'ho llevaren tot, perquè dien que ma mare era beata. I jo tenia, allà enfront a on està l'aparaor, allò era tot corral, i allí hi havia una porteta que eixíem a una cuina. I allí està el hueco, perquè fas aixina i està el hueco de la paret ahí. Pues per ahí eixíem a amagar-se. Tocaven les sirenes... ahí a ixé quarto jo tenia un llit aixina i ficaren quatre tablons -bueno, quatre en cada pata- i quan tocava la sirena ma mare no volia eixir i s'amagàvem allí baix del llit hasta que passava tot. I ahí a la Fàbrica la Seda ahí mos pillà un dia un bombardeo que anàvem a amagar-se a la... baix dels ciruelers, i ma mare i jo estàvem aixina, i jo... ma mare al mig amb un xiquet a un costat i la filla a l'atre costat. I ahí estaven peleant els avions i se sentien les bales com xiulaven. I està igual-igual que quan jo era joveneta. No han fet res en ixa fàbrica. Les parets són les mateixes, i la teulà i tot igual. Lo únic que a on estava la casa del senyor Pepe ahí han fet un despatx i no sé què més han fet.

Sí, que ara és museo.

Ara és museo, sí. Aixina és que...

Mira: ixa sóc jo. Ixa sóc jo.

Bueno! Guapetona, mare meua!

Jo ahí tindria pues uns 18 anys.

Ja veu, una xiqueta.

Ja festejava amb el meu home.

I què està fent ahí?

Estic fent una tela de... no sé si seria una casulla, perquè jo igual teixia en seda com lo atre. [Brocatel](#), que díem. Això és brocatel. Este teler estava a la part de l'hort, i allà en front n'hi havia un atra. Estàvem aixina, encarades.